

REALISMUL

I. Contextul istoric al apariției realismului

La începutul secolului al XIX-lea, revoluția industrială, consolidarea burgheziei care cucerește puterea economică și politică, apariția materialismului dialectic și istoric, dezvoltarea științelor naturii (Charles Darwin) și afirmarea doctrinei pozitivistice a lui Auguste Comte, care canalizează interesul către societate și om, favorizează schimbarea mentalității omului, care va genera o nouă artă, menită să reflecte realitățile istorice și sociale.

Din punct de vedere estetic, realismul se manifestă în Franța ca o reacție la romantism, caracterizat prin reflectarea veridică, obiectivă a realității, opusă idealismului romantic. Realistii își propun să readucă principiul *mimesisului* repudiat de romantism, să scrie o literatură veridică, sobră, lucidă și impersonală față de subiectele pe care le tratează, interesată de viața cotidiană și de problemele sociale, reflectând adevărul concret al epocii: „Realismul se definește prin grija de a descoperi, de a revela o realitate pe care romantismul a evitat-o sau a travestit-o” (G. Picon). În acest sens, scriitorul francez Gustave Flaubert declara că scriitorul trebuie să ia felul de a fi al științei, ale cărei concepte presupun observația imparțială, seninătatea unui judecător, autocontrolul lucid, iar Honoré de Balzac afirma că scriitorul trebuie să fie „secretarul societății” în care se află, să aibă un spirit intuitiv acut pentru a pătrunde dincolo de lumea mascată, unde va găsi „întreg comicul și tragicul vieții noastre”. În felul acesta, el va crea un document veridic, o adevărată „istorie a moravurilor”, devenind un filozof și un istoric al civilizației epocii sale: „Societatea franceză fiind istoricul, eu nu trebuie să fiu decât secretarul ei. („Prefață” la „Comedia umană”, 1842).

În plan artistic, un rol important în impunerea orientării realiste îl are expoziția de pictură din 1855 a lui Gustave Courbet, care aborda teme specifice realității epocii sale. În manifestul-catalog al expoziției, intitulat „Realismul”, acesta afirma că arta trebuie să fie un document al epocii: „Titlul de realist mi-a fost impus, așa cum s-a impus celor din 1830 titlul de romantici. (...) A fi în situația de a traduce moravurile, ideile, aspectele epocii mele după aprecierea mea, într-un cuvânt a face artă vie, acesta este scopul meu.”

II. Definiție și trăsături. Reprezentanții realismului european

Realismul este un curent literar și artistic apărut în secolul al XIX-lea ca reacție la romantism, care își propune să reflecte realitatea în mod obiectiv, veridic și neidealizat, punând accent pe descrierea fidelă a mediului social, a moravurilor și a caracterelor umane.

Ca mișcare literară, realismul se conturează la mijlocul secolului al XIX-lea în Franța și este susținut de revistele „Le Réalisme” și „Revue de Paris”. Scriitorul Jules Champfleury scrie mai multe articole în susținerea artei lui G. Courbet, adunate apoi în culegerea intitulată „Realismul” din 1857, care dă și denumirea curentului literar. El condamnă „romanescul idilic și pueril”, imaginația excesivă, precum și didacticismul romanului romantic, afirmând că romancierul trebuie să studieze mediul de viață al individului, apoi să îl reproducă simplu, pe înțelesul tuturor și cu sinceritate, căci arta sa trebuie „să aspire a deveni expresia banalității cotidiene”. La fel afirmase și H. de Balzac în „Prefață” la „Comedia umană” din 1842: „Romancierul va trebui să zugrăvească societatea așa cum e ea, fără să caute s-o idealizeze, ci într-un spirit de obiectivitate cât de perfect posibil și indiferent față de protestele publicului, înspăimântat că se vede zugrăvit pe sine.”

Unul din reprezentanții de seamă ai realismului francez este Henri Beyle Stendhal, care definește literatura drept „o oglindă purtată de-a lungul drumului”, sugerând, astfel, nevoia reprezentării impersonale, obiective a realității, în totalitatea aspectelor ei.

Romanele sale „Roșu și negru” (1830), „Mănăstirea din Parma” etc. se remarcă prin atenta observație a socialului, complexitatea conflictelor, obiectivitatea naratorului, sobrietatea stilului, descrierea minuțioasă a mediilor sociale, a moravurilor și a psihologiilor reprezentative, crearea tipologiei arivistului (Julien Sorel) și ilustrarea fenomenului social al arivismului.

Gustave Flaubert realizează o cronică a burgheziei provinciale franceze de la mijlocul secolului al XIX-lea în romanul „Doamna Bovary” (1857), devenind celebru prin personajul feminin, Emma Bovary, care încearcă să evadeze din mediul banal în care trăiește. Caracterul tipic al acestui personaj și succesul romanului au făcut ca numele său să devină un substantiv comun, *bovarism*, desemnând aspirația iluzorie a unei persoane de a-și depăși condiția, fără a avea calitățile necesare pentru aceasta.

Honoré de Balzac este creatorul operei monumentale „Comedia umană”, structurată pe trei diviziuni numite „studii”: „Studii de moravuri”, „Studii filozofice”, „Studii analitice”, care cuprind: „Scene din viața privată”, „Scene din viața de provincie”, „Scene din viața pariziană”, „Scene din viața la țară” etc., oferind o panoramă a moravurilor epocii burgheze al cărei „secretar” se dorea. Balzacianismul a devenit un concept estetic, prin care este denumit un model narativ specific, romanul realist obiectiv devenind un punct de referință în evoluția ulterioară a genului.

III. Principiile realismului

1. Reprezentarea veridică a realității, surprinderea cu detașare a vieții prin observarea existenței reale;
2. Năzuința de a oglindi obiectiv realitatea contemporană, omul surprins în raport cu mediul său natural, social și istoric;
3. Preferința pentru tematica socială: moștenirea, goana după avere, familia, căsătoria, arivismul, orfanul, dezumanizarea etc.;

4. Caracterul de frescă socială al operelor, monografii ale lumii prezentate sub toate aspectele ei: determinare socială, economică, morală, psihologică etc.;
5. Crearea de personaje tipice în situații tipice: tipologii sociale (parvenitul/arivistul, intelectualul, țăranul, aristocratul) și tipologii general-umane (avarul, adulterina, seducătorul etc.);
6. Perspectiva narativă este auctorială, numită și viziune „dindărăt” sau focalizare zero, implicând existența unui narator omniscient și omniprezent, heterodiegetic, care relatează întâmplările la persoana a treia, neutru și detașat;
7. Tehnici balzaciene:
 - a) fixarea timpului și a spațiului real, obiectiv, în incipitul romanului (cronotopul acțiunii), creând iluzia vieții reale;
 - b) tehnica detaliului semnificativ în descrierea cadrului acțiunii (descrierile au funcție anticipativă) și în realizarea portretelor personajelor (fizionomia, vestimentația, biografia, psihologia, mimica, gestică, limbajul, relația cu alte personaje, mediul etc.);
8. Atitudinea critică față de societatea prezentată, lipsa de idealizare a mediului social și a personajelor;
9. Conflictul este de natură socială, constând în dorința de parvenire a personajelor ce aspiră spre un statut social superior;
10. Preferința pentru construcția simetrică și circulară a discursului narativ, precum și cronologia faptelor;
11. Cultivarea unui stil sobru, clar, adesea impersonal, limbajul constituind un mijloc de individualizare a caracterelor;

IV. Realismul românesc

În literatura română, nu există un program estetic propriu-zis al unei școli sau grupări care să acționeze sistematic, motiv pentru care realismul se manifestă, în paralel

cu alte curente, în formule estetice diverse începând cu perioada pașoptistă până la neorealismul „obsedantului deceniu”.

Prozatorii realiști ai secolului al XIX-lea sunt: Nicolae Filimon („Ciocoi vechi și noi”), Ioan Slavici („Mara”, „Moara cu noroc”), Ion Luca Caragiale (proza și dramaturgia), iar în secolul XX, cei mai de seamă reprezentanți ai curentului realist sunt Liviu Rebreanu, George Călinescu, Mihail Sadoveanu, Marin Preda.